
ABLAK

Ciprusi költők

Ciprus, a három földrész között fekvő, páratlan természeti szépségű sziget, a mindössze 1960 óta önálló államiságú ország egy évtizede sziv-szorító hírek, megrázó események nyomán rögződött milliók és milliók tudatában. Az 1974 júliusi fasiszta puccs, majd a legvirágzóbb északi területek idegen megszállása, több tízezer ember hajléktalanná válása, a ciprusi kérdés megoldatlansága egy viszontagságos sorsú nép történelmi útja és kultúrája iránt is világszerte felkeltette az érdeklődést. Ezen a területen régi hiányt hivatott pótolni az az antológia, amelyet Élli Peonidival állítottunk össze századunk ciprusi lírájáról. Az 1985-ben az Európa Könyvkiadó gondozásában megjelenő antológia negyven ciprusi görög és öt ciprusi török költőt mutat be a magyar olvasóközönségnek.

Mélyre nyúlnak a ciprusi költészet gyökerei: az antikvitásba, a középkor gazdag népköltésébe, a reneszánsz életörömet sugárzó mívés lírájába. Mégis Ciprus költészete valójában a XX. században kezd a humanizmus, a haza és a baladás gondolatának jegyében a világirodalom szerves részévé válni. A szigetország költőitől sem idegenek az európai költészet „örök” témái, mégis markáns arculatukat az elszántság, a nehéz sorsfordulókön való helytállás alakította ki. Erőteljes, dinamikus líra a ciprusi – s a költőnők ebben is méltó társaik férfikollégáiknak –, amely biven tükrözi egy sor megpróbáltatást átélt nép folytonos megújulásra való készségét, alkotó erejének kimeríthetetlenlenségét, és jogos kívánságát, hogy függetlenül és békében élhessen kétnyelvű és mégis egyszívű szülőhazájában.

Válogatásunk egy igaz ügyért emelt fővel küzdő nép harcának tanulságtételeül kíván szolgálni a költői szó erejével.

SZABÓ KÁLMÁN

Szabadság

Szabadság, oly sokan látnak sima szobornak,
melyet mesteri véső faragott e világba,
kőszívvel kebelében, mely soha nem doboghat,
kőszemből kősugar kél, s a kőszáj néma, zárva.

Bezárnak múzeumba, katalógusi szám vagy,
a reprodukciókat négy égtáj ismeri,
s felvonulnak előtted, szinte hogy belefáradj,
csodáló híveid roppant seregei.

Hanem nekünk te nő vagy, hús-vér vagy, eleven lény,
átéljük szíved ősi félelmét-örömét mind,
felszárnyalásod éltet s a szelek végtelenjén
szétáradó fohászod nagy dallama felénk int.

Int, akár a kezed, ha kinyújtod, Szabadság,
és látjuk, hogy remeg, s azt is, milyen erős,
kezekben tartod az évszakok földi sorsát,
nyár így ígéretes, tavasz így ismerős.

Századok örök-éltű lelke jár sejtjeidben,
teljes történelem foglalata, anyánk!
Nyugalmunk, jó reményünk te nyújtod át szelíden,
s tőled, ha viharok zúdulnak vissza ránk.

És kezekben a szentély napja, mely nem bukik le,
s az álom csillaga nézésedből nevet;
nézel ránk, Eleven, eleven híveidre,
gyúrod nekünk, Szabadság, az örök kenyeret.

(Fordította Tandori Dezső)

Ellenkórus az ókori Athénban

Folyton-folyvást kísért a gondolat,
mi történt volna, ha egy aischhüloszi tragédia
kardalának a leglíraibb pillanatában,
legmeghittebb pillanatában,
amikor az érzékenyszívű s józanlelkű kórus
bátran ítélte el mindazt, ami nem illő,
és ékesszólóan izelt a jóra,
s a kulturált nézősereg lelkesen magasztalta
s tapsolta meg
az éthoszt és a poézist,
mi történt volna akkor,
ha váratlanul előállott volna az orkhésztrában
egy másik, hevenyészett ruházatú és felkészültségű kórus
Athén rongyos rabszolgái sorából,
és keresetlenül, félművelt sorstársuk
csiszolatlan soraival eképpen szólalt volna meg:
„Mindez Agamemnónról szól,
és mindez Odipuszról,
és Oresztészről és Iphigeneiáról és Antigonéről,
de mit mondotok mirőlünk?”

(Fordította Szabó Kálmán)

ELLI PEONIDU (1940-)

Ciprusi fenyő

Elszántan küzdesz, mint egy hősi futó:
markodba szorítva viszed a méltóság stafétabotját.
Kopár lejtőkön bölcs pajtásod
a tücsök örökké szomjas dala.
Fenyő, ciprusi fenyő, Ciprus lelke vagy!
Azért küzd ez a lélek, hogy egy igazságot
megtartsion, mely markából ki akar csúszni folyton
évszázadok óta.

(Képes Géza fordítása)

Megszállás, 1974.

Hajnalban jönnek a szótárból a szavak,
szomjukat oltani északi kerteken.
Bejárják azután az állványzatokat,
meneteléseikhez új melléknév legyen

bőven. Dél körül a konyhánál sorakoznak,
s esznek, hogy más idők éhét jobban kibírják,
alkonyatkor örömmel esnek az ágsoroknak,
a kék hálószobák dolgait igazítják.

Ha beesteledik, hallod: marakszanak
egy-egy jobb lepedőért, melyen majd alszanak,
ott fönn a karzaton, könyvtár padlásterében.

Dehát azt mondd, te szó, felelj Isten nevében,
„megszállás”: mért viselkedsz helyeden oly veszettül;
hajnalra azt jelented: „kiirtás, gyökerestül”...?

(Fordította Tandori Dezső)

Öreg nagyanyám

Öreg százéves nagyanyám
már nem mese ringatja el.
Naphosszat csak északra néz,
esőben, napsütésben — mit is keresne sorsfonó orsója,
ördög szerszáma, ebben a sátorban?
Csak ül s nézi a hegyeket
kimosott szemmel,
csak ül és figyeli a földet, idegen
lépteket hall távoli kertjében,
amint letapossák a friss, rügyezni merész hajtásokat.

„Megvárom, kisfiam”, mondja öreg százéves nagyanyám,
„míg hazamehetek, nincs helyem itt meghalni.”
S miközben újra csak a hegyekre mered,
tudom, hogy öreg százéves nagyanyám
megtartja a szavát.

(Szabó Kálmán fordítása)

Antonio Stagnoli

Az megszokott, hogy egy műterem más képletét adja a rendnek, tehát nem lepődtem meg *Antonio* műtermének „rendtelenségén”. Azt viszont máig röstellem magam előtt, hogy a mesterkélt rendezettségnek, a foglalkozás vagy valami tehetőség ilyetén mutogatásának teljes hiányán meglepődtem. Pedig akkor már több rajzát ismertem, s ámultam természetességükön. Mentségem, hogy Olaszországban a státusomhoz illő látogatások benyomásai eltompították figyelmemet. Pedig időben tudatosulhatott volna bennem, hogy ilyen rajzokhoz csak ilyen háttér tartozhat. Antonio úgy él, ahogy rajzol. Mondhatom úgy is: aki így éli rajzait, művein kívül sem élhet más életet. Aztán hírből, meg fényképekről nyerhettem valami képet *Bagolinó*ról, Észak-Lombardia alpsi városkájáról s környékéről, szűkebb hazájáról, ahol szívce-lelke egyszer – s úgy látszik, örökre – legyökerezett. A föld, a hegyi legelők és erdők nehéz sorsú embereit azóta ismerni vélem, mert újra, meg újra átélem a rajzok világát, s talán lassan megnyerem a képességet arra is, hogy Antonioval lássak.

A szemeit már ismerem.

Emberék, állatok, növények, s az ember keze nyomát vagy sorsának lenyomatait viselő tárgyak – képein ezek a motívumok. Elképesztő, hogy emberből, állatból, növényből s tárgyából mennyiféle van még, amit Antonio nem rajzol, amit talán nem is ismer. Ezért még elképesztőbb, hogy ebben az egyfélétségben mégis megragadni képes a teljességet. Szívesen beszélek arról, minden látom ennek titkát.

Szívesen vállalom azt is, hogy a mások műveivel szemben, gyakran civil műkedvelő vagyok; Antonio rajzai előtt – mert itt nem megfejtetni kell a formát, hanem átélni – ugyancsak gyorsan lekophatnak rólam jó-rossz szakmai beidegződéseim. Bevallhatom, hogy girhes-nyomorult kiskutyájának emberi tekintete fiziológiailag is jelentkező, pontosan leírható eseménysort indukált bennem. Jelentene még valamit, ha helyett régiesebb nyelven azt mondanám, hogy összeszorult a szívem? Hogy újra, meg újra képes ezt művelni velem, valahányszor újra szembenézek vele... Gondolkodtam azon, van-e további bevallanivalóm, hogy t. i. nem szentimentális érzések ezek, tehát, hogy nem még rosszabb civil érzések-e, amiket kivált belőlem? Ha igazi kiskutyák iránt éreztem is valaha hasonlót, az lehetett ugyan szentimentalizmus, de ennek fajsúlya más. Mert itt kutyát és embert egyszerre érzek. A világ keménységétől folyton fölsértett és megsértett, a szenvedésckbe belcállandósult, eltorzított életet látom, s miközben mélyül-árad bennem a részvét, már az ingerültség, a düh mérgeit is érzem a véremben. Nem tudom a képben-e vagy kívül, de látni vélem azt is, ami ellen szolidaritássá érik bennem az együttérzés. Ezt se szégyelljem kimondani: harcos szolidaritássá – és ez bizony nem a szentimentalizmus világa. A kiskutya sem könnyező szemű ölebecske, aki készséges tárgya lehet érzelmfölöslegünk gáttalan áradásának; Antonio kutyaszemei végül is nem jótékonytságot sóvárgó koldustekintetek.

Stagnoli az állatokban nem keres természeti-fiziológiai szépséget. Amint leírom, rögtön érzem, hogy kijelentésem nem tartalmaz semmi olyat, amitől magától értetődővé válna, hogy ebből a viszonyból érték fakad. Ha meg állatai mégis esztétikai gyönyörűséget keltenek, akkor meg a kijelentés ellentmondásosnak látszik és ellenkezésre ingerel. Lehetne mondjuk *Botticelli* gráciájával is megrajzolni a hegyi emberket, a pásztorkunyhók sajtszagú, korcs kutyáit. Azt hiszem, ez a hazugság sikerülhetne oly tökéletesre is, hogy rájuk sem ismerünk. Ami öbennük van, az csak stagnolisan lehet igaz. Igaz, mondom, mert modelljeiben az igazat tudja megragadni, s ennek révén válik rútságuk is esztétikumává. Így lehet, hogy semmiféle megalázottság, megtúrtság vagy kivertség – tehát semmiféle megcsúnyultság – nem képes elveszejteni Antonio kutyáiban a kutyaság humanizálódott értékét, a hűséget. Így nyer a csúnyaság esztétikai értéket, s ha gyönyörködünk benne, talán már át is csapott ellentétébe és már a formában is a szépet látjuk. Ha minden megpróbáltatáson át megőrünk egy emberi értéket, ez mint etikai mozzanat, formájában azonnal képes esztétikumává válni, ha szépben, ha csúnyában, akár odafigyel rá a művészet, akár nem.

Stagnoli ezért nem keres emberi alakjaiban sem szépséget. Így visszaolvasva, ez a mondat is értelmezésre szorul. Művészeti szépség-beidegződéseinket mindmáig éppen az ő hazájának, Itáliának reneszánsz művészete formálja nálunk legintenzívebben. Bizony a reneszánsz mesterekhez képest nagy barbár ő, durva és csiszolatlan. Aminthogy nyersen és darabosan robbant be a mi proletár *Derkovits*unk is a kifinomult polgári táblaképvilágba, ezért nem népszerű máig sem. Gyönyörködni inkább a vonalak gráciájában, a finom képi rendezettségben, a derűs színek harmóniájában szeretünk. Ehhez vonzódunk rossz politikai beidegződések miatt is: ez lojális kötelességünknek, az optimizmusnak a formavilága, s ilyen ruhába öltöznek folyvást az ellentmondásmentes nyugalom ön- és közveszélyes vágyképzetei is. Baloldaliságom gyermekbetegsége volt, hogy nem szerettem ezért *Botticellit*. Most is merenghetek azon, nem ide zuhantam-e vissza, ha azt mondom, nézzén körül idehaza az, aki Stagnoli kiállításán „szocialista” önelégültséggel a „kapitalizmus nyomorát” képes csak látni. Stagnoli képeinek komplex esztétikumában a rútság valóban az egyik fő komponens, de ez nem nyomorképet és nem kapitalizmusképletet szolgál primer jelentésével, és különösen nem direkt formában, a „szocializmus derűjének” valami ellentételezésképpen.

Talán a növények segítenek tisztábban érvelni, mert a reneszánsz beállítódású szépségelvárásnak Stagnoli növényei egyértelműbben ellene vannak. De akkor meg minek vannak? A növényi organizmusoktól – mert formáikban távolabb vannak az embertől, mint az állatok – kevéssé várnánk, hogy emberi jelentéseket legyenek képesek hordozni. Növényt épp ezért – és többnyire szépen – olyanok festenek-rajzolnak sűrűbben, akik elhárítják maguktól az emberi tartalmak jelentésvizonylatainak bonyodalmaival járó felelősséget vagy csak a sejtelmességet kedvelik a devalválódott érthetőség helyett. Antoniónál – ha főszereplő, ha mellékszereplő – mindig emberiesül a növény is. Nem ismerem a helyi faunát, de tudom, minden növény helyhez kötött, s látom táncukat, zabolátlan burjánzásukat. Ebből is, meg görcsös-kényszeres irányváltásaikból is szabadságképzeteket kapok, emberi szabadságállapot jelzéscit. Ha állapotába belederméd egy-egy emberalakja, mozgásukkal növények viszik vissza a képbe az időt. Ha egy alvó arcán csöndesre oldódik a gyötrelmem, a növények kínjából újra csak tudom, hol vagyok. A szociológia térképének ettől a vidékétől

nincsen messze *József Attila* sárgán – korcsán – maradt fű-növénye sem a város peremén. „*A maga módján itt is megterít / a kamatra gyötört, / áldott anyaföld. / Egy vaslábásban sárga fű virít.*” A vaslábás a szegényes választék kínálata volt a külváros proletár szél-kertészének – virágescserép helyett. Bagolinóba a jóléti társadalom ma nagyobb választékkal juttatja el hulladékait környezetdíszítő továbbhasználatra. Így több változatban is modulálhat Antonio „csercsep” növényeinek jelbeszéde. Például egy ócska bádoggkana beszűkült életterében is burjánzó virágzó organizmus – ez is, az is háziasított természet – micsoda diadalmas korcsképe ez a természetben vett emberi szabadságnak, körülötte a roskadt kerítés darabjai. A csökkenő újratermelés emberi sorvadás-kepei ezek, éles kontrasztban a bővített újratermelés tényleges vagy csak fényesre reklámozott világképével.

Bresciából és Bagolinóból nézve ilyen a világ. Szerencse dolga is talán, hogy a maga talpalatnyi földjén olyan társadalmi ellentmondásokat él meg ma Antonio Stagnoli Itáliában, amelyek korszakunk lényeges ellentmondásai. Például a természettel szemben megnyert szabadság és a társadalmi elidegenedés ellentmondása, ami torzítja, esetenként sorvasztja a természettel folytatott anyagcserét. Mostanában sem gazdaságunk, sem viszonyaink nem idézik a Kánaán képzeteit, hát visszahúzódtak a próféták is, akiket még *Petőfi* nevezett hamisaknak. *Semmi okunk Stagnoli világképének hitelét térben vagy időben lokális keretei közé visszaszorítani.* Semmi okunk elutasítani egy reális világképet, ha egyszer helyzetünk is neveltségessé teszi illúzióinkat.

Tartok tőle, hogy az értelemnek ezeket az érveit Stagnoli korszerűségéről – a korszerűségnek állított sokféle modernség-képlet közepette – csak az képes hinni is, akinek lelki rezonanciái miatt ezt amúgy sem kell bizonygatni. Akinek a létezéséből, lelkiismeretéből kikovácsolt életcéljaiban a szolidaritás ilyen tartalmú és színezetű, mint a Stagnolié, annak vaknak kell lennie, hogy ezt képeiben föl ne fedezze, és önhittnek, hogy ne volna szüksége a képeiből áradó „egyértetés” biztató-bátorító közösségiesítő erejére. Én ennek a tényleges vagy potenciális közösségnek akarom Stagnolit átadni. A közös érdekeltséget tudva s ebben bízva remélhetem, hogy csak előítéletek és illúziók ellen kell megkeresnem a hatékony érveket. Hogy érveim erősen érzelmi színezetűek, az magyarázható bevallott elfogultságommal, s azzal az értelmi belátással, hogy *közös elfogultságban szokott megmutatkozni a közös érdekelttség.* Az igazság szerelmében egyesítő közös elfogultságról van szó, ami a szolidaritás érzelmi töltését adja. Ez, és nem az én érveim fogják megtörni a más érdekű, s ezért merőben más nézetű emberek ellenállását – nem Stagnolival, hanem az általa is képviselt „elfogult” humanizmussal szemben. Ezért nincs dolgom most a más érdekű modernség- és korszerűségteóriákkal.

Azt a sejtéscmet meg, hogy Antonio nem is nagyon akar „korszerű” lenni, szinte csak súgva merem mondani. Valószínű azért nem, mert saját gyökérszétéből sarjadt korszerűsége már termőre fordult, mire ezek a korszerűségteóriák elérték a tudatát. Aztán meg nála nem is a fogalmi gondolkodás síkján születnek meg a tevékenységére szívóhatást gyakorló célok. Érzékei, egészséges ösztöne formálják ki céljait, s azt hiszem, ezek nem fogalmiak, inkább erősen képiék. Képiék a „milyen legyen a szép rajz?” céltételezései is. Ebben meg éppen az az itáliai reneszánsz hagyomány hat rá, amitől az imént olyan nagy igyekezettel próbáltam őt leválasztani. Rajzai ugyan valóban nem hasonlítanak mondjuk Raffaello rajzaira, még Michelangelóéira sem, mégis, ha ők nem lettek volna előtte, Stagnoli most nem lenne ilyen. A rajzi keresés és kimondás

vonalelemcinek nyelvtana csakúgy, mint a rajzi artisztikumok ismert és lehetséges változatai közül az éppen alkalmazottak nála téveszthetetlenül oda utalnak. Azt hiszem ráéreztem ennek igazi okára rajzai művességében, ezért érezhettem elérzékenyült megindultságot, amikor fölfedeztem, hogy van ebben valami klasszikum keresése, olyané, amilyenné az idő továbbrajzolgatta máig az egykori rajzokat. Koszolt, tépett, gyúrt, öregített, egyszóval: műzumiiasított papírra rajzol, avagy előszeretettel választja az ilyen papírokat. Az úszó és úsztatott tus „önalakító” misztikuma is azért működhet, mert magától segít a művésznek egy ma műzumi rajzokon érzékelhető folt-vonal optika létrehozásában. Hasonlítani a klasszikusokhoz és általuk megmérteni. Ez volt mélyen megindító, mert tudom, hogy igen mélyről fakadó lelki szükséglet ez olyan osztályok gyermekeiben, amelyek az uralkodó kultúra létszféráin kívül, a saját barbárnak bélyegzett kultúrájukat ápolják csak, s fiai ritkán jutnak vele innen a felszínre. Ezért mondják „feltörekvőnek” a nép fiát, s akkor mondják „beérkezettnek”, ha eredeti kultúráját sikerült maradéktalanul lecsereélnie. Nálunk a Nékosz-nemzedékkel következett be először frontális áttörés csere nélkül. De éppen ebben a nemzedékben lehet tanulmányozni a „feltörekvés” és a talaj kötelmeinek lelki konfliktusait, a részleges behódolás és a teljes önfeladás szomorú-tragikus eseteit is. A társadalmi presszió által kiváltott kisebbségi érzés az, ami itt motivál, vagy úgy, hogy sorstársai széles körében ő az egyetlen művészetvonzódásokkal megvert és így magányos is, vagy úgy, hogy nagy művészek nagy alkotásai és az ő túl prózai, túl kisszerűnek látszó szituáltsága örületes kontrasztban van, vagy egyszerűen csak a lelki érzékenység alázata váltja ki, avagy mind együttevce.

Végül is Antoniónak nem sikerült Michelangelo-rajzokat csinálnia. *Van Gogh* is, *Mednyánszky* is szeretett volna klasszikus lenni, s ez nekik sem sikerült. Illetve másként sikerült! Antonio élményei mai élmények, s mert ő nem tud mást, mint művészként *ebből* táplálkozni, ez visszavonhatatlanul kényszere alá vonja a formálás előképeit is. Antonio élményei egyféleképpen maiak, sajátos gyújtóponthelyzetében szerencséjének mondtam, hogy rálelhet a kor lényeges ellentmondásaira. Eredetileg sem akarhatott, most sem igen szeret a kor szivdobogásától, azzal együtt hányódni-dobódni – mások másutt keresik a sikert, a jó életet –, csak éppen nem tud mást. Magja ide hullt, itt eresztett gyökert, tápláló nedveit innen szívja, nyújtózni tud, de elszakadni nem. Helytállása tehát még csak nem is helytállás, mint ahogy azé a fenyőé sem, amit kiválasztok majd Bagolino fölött egy sziklán barátságunk romantikus-konzervatív jelképének; máris tudom róla, hogy élt már születésem előtt is azon a helyen, ahol még sohasem jártam, s él még utánam is, sohasem ellenőrizhetem, meddig. Nem helytállás ez: ennyi telik egy fenyőtől. Azért, mert fenyő.